

Istoriograful Gheorghe Șincai văzut de Lucian Blaga și David Prodan

Dr. IONUȚ - CONSTANTIN ISAC
Institutul „George Bariț,” Cluj-Napoca

Moto:

„Dar cine să nu considere cu admirație pe acel tragic luptător pentru
drepturile

neamului său care este Gheorghe Șincai...?”.

Nicolae Iorga

Figura istorică a lui Gheorghe Șincai (1754-1816) comemorată astăzi, la 250 de ani de la naștere, se prezintă ca impresionantă și pilduitoare, atât datorită priorităților sale științifice istorico-filologice (prima colecție de documente privind istoria românilor și prima gramatică tipărită a limbii române), cât și prin faptele sale culturale și educative practice; întemeierea a circa 300 de școli rămâne o ispravă extraordinară pentru acel timp, un veritabil record, greu de egalat chiar astăzi! Dar, ce poate fi mai emoționant decât acel obicei al lui Șincai de a-și purta cu sine permanent manuscrisele, „ca și cum și-ar fi purtat propria sa viață, material și simbolic obiectivată, pe umeri”, după o sugestivă caracterizare blagiană. Opera sa istorică a atras atenția unui număr mare de iluștri istoriografi și oameni de cultură români, dintre care i-am selectat pentru intervenția de față pe Lucian Blaga și David Prodan.

Asupra muncii și operei istoriografice a lui Șincai, exegeza contemporană s-a pronunțat în sensul valoric al **permanenței**, fiind totodată observat faptul că se impun noi cercetări și interpretări, întrucât „...istoriografia a stăruit mai cu seamă asupra aspectelor ideologice iluministe, accentuate disproporționat în raport cu aspectele erudite ale scrierilor sale istorice”, îndemnul fiind lansat spre cercetarea operei lui Șincai „din unghiul realității istoriografice erudite care a continuat să supraviețuiască în confruntare cu istoriografia filosofică”²⁰. Evidențierea profilului iluminist al cărturarului român face în mod necesar apel la analiza structurilor istoriografice complexe, în care genul barocului și Contrareformeii se prelungește în demersurile epistemo-metodologice ale școlii de la Göttingen. Astfel, „...o

²⁰ Vezi P. Teodor, *Gheorghe Șincai: erudiție și istorie*, în *Interferențe iluministe europene*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 145

*examinare a scrierilor sale istorice din unghiul spiritului erudit și, nu în ultimul rând, din a etapelor pe care căutările lui le-au străbătut, precizează aspecte de natură să-l integreze în climatul istoric căruia i-a aparținut*²¹.

Din perspectiva eseului istoriografic al culturii din Transilvania epocii moderne, L. Blaga remarcă mai întâi profilul spiritual al gânditorului din Râciul de Câmpie: „Formația lui Gheorghe Șincai, la fel ca a tuturor reprezentanților de frunte ai Școlii ardelenene, a fost teologică. Dar însoțită în permanență de un lucid spirit critic. La fiecare pas și de toate părțile, teologia lui Șincai, ca și a confrăților săi, apare limitată în chipul cel mai hotărât de idei luministe. Ea e lipsită de orice urme de fanatism, ea e liberă de orice exclusivism dogmatic. Mai mult în unele sectoare ale ei, ea apare măcinată de critica cea mai caustică”²². Pentru că, autorul **Cronicii**, a alcătuit, de fapt, nu numai o istorie a românilor din Transilvania, ci o istorie a **tuturor** românilor; el a parcurs un enorm material istoriografic, mergând mereu la textul documentului, dând dovadă de un extraordinar **spirit critic**, chiar dacă concluziile sale sunt, uneori, discutabile. În acest sens, opera sa a fost apreciată de E. Quinet, care l-a situat pe Șincai printre creatorii școlii istorice a secolului al XIX-lea²³.

În mod particular, istoriograful Șincai îi reține atenția lui Blaga cu referințele numeroase la **istoria confesională** (papalitate, biserica Romei, „unirea” cu catolicismul, iezuiții ș.a.), urmărind prin satira cu tentă incoruptibilă la adresa abuzurilor clerului, acea „umanizare a creștinismului instituțional”,

²¹ *Ibidem*, p. 146

²² Vezi L. Blaga, *Gândirea românească din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Editura Științifică, București, 1966, p. 172-173

²³ L. Blaga, *op. cit.*, p. 180; P. Teodor, *op.cit.*, p. 146: „Scriind luminoase pagini despre români și istoria lor, în 1857 Quinet a evidențiat meritul lui Șincai în istoriografia română, considerat ca unul ce a produs prin opera lui capitală, *Hronica românilor și a mai multor neamuri, o schimbare radicală, făcând ordine acolo unde a domnit haosul. Numit Muratori al românilor, istoricului român i se fixează locul în istoriografia națională și caracterul savant al operei sale*”. Interesul particular față de istoria națională și universală își are la Șincai – asemenea generației sale iluministe – o motivație aparte: „S-ar părea...paradoxal faptul că în calitate de bărbați puternic implicați în idealurile iluminismului, intelectualii români au acordat o atât de mare atenție trecutului. Ilumiști din Occident aveau tendința de a repudia istoria... Pentru iluminismul Europei răsăritene, a cărui națiune era încă împărțită, sau supusă unei puteri străine, trecutul era deseori superior prezentului. Bulgarii au descoperit în trecut o Bulgarie puternică și independentă, iar sârbii un imperiu egal cu acela al Bizanțului, în timp ce românii descopereau în trecut nu numai egalitatea lor cu celelalte națiuni ale Transilvaniei, ci de fapt superioritatea față de ele” (K. Hitchens, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 68).

indiferent de particularitatea concretă a cultului religios (ortodoxie, catolicism, protestantism). Cu deosebire atunci când vine vorba despre ordinul iezuit, verba ironică a lui Șincai devine sarcastic-acidă, făcând cu argumentul de rigoare (documentul cuprinzând reguli secrete pe care Ștefan Borgia i le-a încredințat la Colegiul „De Propaganda Fidae” din Roma) un portret destinat posterității, ipoteticului cercetător care se va interesa peste timp de un atare subiect: „...aceștia [iezuiții – n.ns.] au fost un cin călugăresc urzit de Sfântul Ignatie Loyola Spaniolul, cu puțin după ce au început Martin Luther în anul 1517 a-și semăna eresul, în care cin nu se primea alții, fără numai aceia, cari erau foarte de mare talant, au de mare viță și bogat neam, au prea frumoși [frumoși – n.ns.]; cu care trei lucruri avea între sine pre cei mai zdraveni oameni, pentru că cei cu mintea mare străbătea toate, cei de neam mare plinea toate prin rudeniile sale, cei frumoși era văzuți la toți și mai ales la femei, prin care apoi lucra cum vrea (sic!)”²⁴.

Critica instituției religioase, cu deosebire a bisericii catolice, poate părea paradoxală din partea unui reprezentant al clerului „unit”. Prin observația că Șincai („unitul”) reușește să-și păstreze obiectivitatea fie și în chestiunile istorice delicate pentru o conștiință catolică, observând, de pildă, fenomenul unirii „cu ochi de laic”, Blaga se oprește asupra acestei situații, caracterizând-o astfel: „Atitudinea de frondă Șincai și-o manifesta ... în primul rând față de biserica romană, instituție în care el vedea desigur cea mai ofensivă formă pe care poftele de dominație ale câtorva asupra oamenilor și popoarelor o îmbrăcau în numele ideii creștine ... Gheorghe Șincai profesa însă un creștinism ecumenic (subl.ns.), pe care-l dorea cât mai umanizat, potrivit învățăturii nefalsificate a întemeietorului ... El se distanțează lăuntric față de creștinismul instituțional, de forme concrete, care de atâtea ori s-a pretat să se transforme în mijloc de asuprire a oamenilor ... Grija lui Șincai era pentru «prezentul» său, una singură și anume aceea ca românii să nu ajungă a fi asupriți tocmai cu ajutorul «unirii». De aceea el îndeamnă pe uniți să se țină de obiceiurile lor «răsăritene». În aceste obiceiuri răsăritene Șincai vedea, în condițiile istorice de atunci, o garanție a unității poporului român din Transilvania”²⁵.

²⁴ Gh. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri...*, ed. a II-a, vol. II, București, 1886, apud L. Blaga, *op. cit.*, p. 174

²⁵ L. Blaga, *op. cit.*, p. 175, 176. În literatura mai recentă, paradoxul a fost discutat de K. Hitchens, *op. cit.*, p. 68: „Clain, Șincai și Maior, ca membri ai clerului unit, lucraseră cu sârg, fiecare la timpul său pentru a sprijini unirea cu Roma ... ei au rezistat tuturor strădaniilor ierarhiei clericale romano-catolice și a propriului lor episcop de a latiniza ritualul bisericesc și conducerea bisericii unite. Ei se temeau că abandonarea ritului grec îi va înstrăina irevocabil de frații lor ortodocși. Astfel tocmai în creșterea conștiinței naționale se găsește explicația paradoxului aparent că deși ei au încercat prin toate mijloacele posibile să demonstreze originea romană a poporului român și proveniența latină a limbii lor, în același timp s-au opus oricărei încercări de a face biserica lor mai romană și latină”.

Perspectiva politică proiectată asupra faptului istoric îi permite lui Șincai incursiuni în „zone interzise” sau prohibite în mod obișnuit istoriografului, cum ar fi aceea cunoscută în epistemologie prin problema **enunțurilor contrafactice** (mai simplu spus, „*ce ar fi fost dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel?*”). De pildă, tratând despre problema unirii românilor din sudul Dunării cu Patriarhia Romei în anul 1202, sub domnia lui Ioniță, Șincai opinează că, dacă aceștia ar fi rămas uniți cu biserica Romei, ar fi beneficiat de o mai bună apărare în fața influențelor grecești²⁶. Uneori, în dorința de a trage concluzii favorabile ideilor originii latine a poporului român, respectiv emancipării românilor și recunoașterii lor ca națiune distinctă, Șincai va forța interpretările date unor celebre și cruciale evenimente istorice, cum ar fi căderea Constantinopolului (1453). Își exprimă regretul pentru prăbușirea Imperiului roman de răsărit, fapt de pe urma căruia au profitat grecii, „...*carii fără vreo cădintă* [temei – n.ns.] *și numai cu vicleșug au răpștit* [răpit – n.ns.] *împărăția, ba încă și numele dela noi...*”²⁷. El „...*cade victimă viziunii mărețe întru care se întărită, iar gândurile lui iau întorsături ciudate. Moștenitorii legitimi ai Imperiului roman de răsărit ar fi românii, iar nu grecii! La o asemenea interpretare a istoriei, Șincai recurge nu o singură dată în lupta ce se simțea obligat să o dea împotriva grecismului, de care el vedea amenințat poporul român, atât cel din sudul Dunării, cât și cel din Principatele Române. Cu aceasta învățatul apuca pe drumul excrescențelor vizionare, luându-și în răspar bunul-simț istoric, de care totuși a dat atâtea dovezi în cercetările sale*”²⁸.

Blaga surprinde, de asemenea, contribuția lui Șincai la redactarea **Supplexului** de la 1791, precum și dialogul critic cu adversarii ideilor acestuia, pe fundalul atmosferei de restaurație a erei post-iozefiniste („intersecție între lumină și întuneric”). Îl recomandau pe Șincai, în acest sens, însemnările din **Cronica** pe marginea situației țărănimii române (și a românilor, în general) după 1437, când servituțile iobăgești s-au extins treptat, atingând proporții enorme; el scrie, de pildă, referitor la anul 1514 că „*proștii* [iobagii – n. L.B.] *la atâta agiunsese pe vremea mea, de se vindea ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuiau, împreună; afară de slujbele, care le făceau domnilor pământești, începând de luni până sâmbătă seara, în toată săptămâna preste tot anul, duminica fiind că alta nu se putea lucra, domnii cei pământești, pre iobagii săi îi trimiteau cu cărți pre la alți domni. Preoții românești trebuiau să dea dajdie domnilor pre an și să le crească și hrănească câni; pre feciorii lor îi răpeau de la învățături și făcându-i curteni îi sileau să-și mute legea și credința*”²⁹. Or, tocmai acest an 1437 este unul de răscruce, întrucât –

²⁶ L. Blaga, *op. cit.*, p. 176.

²⁷ Gh. Șincai, **Cronica românilor** (ediție îngrijită de F. Fugariu), vol. II, Editura Minerva, București, 1978, p. 153.

²⁸ L. Blaga, *op. cit.*, p. 179.

²⁹ *Ibidem*, p. 236.

arătau suplicanții – până atunci națiunea română s-a aflat pe poziții de egalitate în drepturi cu națiunile regnicolare; pentru acest fapt, se cere „reintegrarea” ei în drepturi egale, întrucât ea nu a decăzut din aceste drepturi prin lege, ci datorită vicisitudinilor vremurilor.

„*Marii cercetători ai trecutului istoric, un Samoil Clain, un Gheorghe Șincai, pătrunși de pasiunea egalității, au găsit, și în calitatea lor de istoriografi, modul de a proiecta în trecut anume postulate ale sentimentului egalitar ce-i însuflețea*”³⁰, scrie Blaga. Dar, cu toate că sprijinit pe principiile **dreptului natural** și cel al **echității sociale**, *Supplexul* reprezintă o concesie făcută circumstanțelor istorice, „*un maximum, ce se putea pretinde*” în vremurile când deținătorii puterii politice și economice în stat căutau reinstaurarea regimului feudal. Neputând depăși limitele reformismului iozefin și lipsită de o bază socială pentru succesul în confruntarea cu nobilimea, generația Școlii ardelenice și a *Supplexului* va căuta să domolească atmosfera explozivă din sânul țărânimii, prin îndemnuri la liniștire (de exemplu, în cazul răscoalei lui Horia).

Atât datorită coordonatelor generale ale abordării blagiene, cât și analizei de detaliu, figura istoriografului Gheorghe Șincai apare încadrată liniei de scriitură eseistică deosebit de rafinată, specifică marelui filosof român, confirmându-se mai vechea apreciere de ansamblu a lui G. Ivașcu, în sensul că: „*Gândirea românească din Transilvania în secolul al XVIII-lea este, în primul rând, un „eseu”, nu o cercetare savantă ... Ea este o carte de „talent” și nu de „erudiție”, cu meritul incontestabil de a se ridica peste amănunte, a nu face simplă factologie și documentaristică goală*”³¹.

Vorbind la ceas aniversar despre Gheorghe Șincai, D. Prodan îl portretizează psihologic în manieră lapidară și sugestivă: „*Fire agitată, a avut o viață agitată. Temperament deschis, cu sufletul pe buze, dar și pasionat, exaltat, a putut stârni mari prietenii, dar și mari dușmăanii. În agitata-i viață a avut parte din plin și de unele și de altele. Un temperament ca al lui putea mâna la mari creații, dar și la mari decepții. Viața-i astfel e cutreierată de mari satisfacții, dar și de neliniști, de nesiguranță, de mizerii, multe mizerii. Au fost acestea pe măsura misiunii pe care și-a luat-o, de a lupta pentru ridicarea la lumină, la drepturile care i se cuveneau neamului său oropsit, de a înfrunța dușmăniile care-l copleșeau. Dar au mai fost și pe măsura dușmăniei oamenilor, stârnită de chiar temperamentul și personalitatea sa*”³².

Formarea complexă și pe multiple planuri a tânărului istoriograf Șincai în „cetatea eternă”, ca vrednic cercetător al izvoarelor, stimulează comentariul

³⁰ *Ibidem*, p. 121.

³¹ G. Ivașcu, prefață la L. Blaga, *op. cit.*, p. 9

³² D. Prodan, *Gheorghe Șincai* (cuvânt comemorativ ținut la Academie, la comemorarea a 150 de ani de la moarte), în *Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări*, Editura Enciclopedică, București, 1991, p. 314.

laudativ al lui D. Prodan: „*La Roma îl atrag orizontul larg al culturii europene, vraja «luminilor», știința, filosofia. Îl copleșesc cu deosebire vestigiile Romei antice, monumentele ei și, inevitabil, Columna lui Traian. Îl atrage mirajul măririi «strămoșilor». În mintea lui pasionată, locul misiunii sale religioase îl ia tot mai mult cea națională, la orizont se conturează ridicarea poporului său oropsit. De pe acum e cucerit de gândul de a pune în mâinile neamului său arma puternică a istoriei sale, de a o cuprinde în toată vastitatea ei. De pe acum începe să caute, să strângă cu sârguință de albină tot ce spun cărțile, documentele despre această istorie*”³³. Folosind disciplinele auxiliare ale istoriei, Șincai continuă să desfășoare mari eforturi de documentare și interpretare istoriografică la Viena, unde consultă și texte de cronici românești și *Istoria domnilor Țării Românești*, „*ca să pot scrie frumos istoria Daciei noastre*” – va spune el.

Opera istorică a lui Șincai (în special *Cronica*) nu reprezintă un exercițiu de erudiție, ci constituie fundamentul luptei românilor pentru recunoaștere între celelalte națiuni și drepturi egale cu acestea. „*Materialele ei s-au strâns cu pasiune din toate părțile, ea s-a clădit cărămidă cu cărămidă o viață de om ... Era prima încercare de a clădi istoria întregului popor român, până la cele mai îndepărtate ramuri ale lui, pe documente. Și, mai ales, de a o clădi unitar, prezentând simultan, an de an, desfășurarea ei pe întreagă aria lui. Ne impresionează și azi numărul autorilor, documentelor pe care Șincai și-a clădit opera*”³⁴. „Istoria arhivistică” trebuie înțeleasă și judecată la nivelul științei istoriografice și a imperativelor momentului în care a fost redactată. Asemenea celorlalți corifei ai Școlii ardelenne, obligat de circumstanțele și imperatiivele social-istorice ale epocii, Șincai nu a atacat probleme de detaliu, monografic-analitic, ci frontal-sintetic, global. Din acest motiv, Micu, Șincai sau Maior nu scriu monografii sau istorii ale românilor din Transilvania, ci istorii ale întregului popor român, chiar ale centrului, sud-estului Europei și Orientului apropiat. „*Complexitatea și urgența nevoilor poporului lor, mijloacele lui reduse, condițiile lor de studiu, nu le lasă nici posibilitatea, nici timp pentru specializare. Ei trebuie să facă de toate, să răspundă cât mai prompt la toate. Ei nu sunt și nu puteau fi obsedați nici de grija «originalității». Sunt pionierii unei prime urgențe, și prima urgență nu e o cultură «originală», ci cultura pur și simplu*”³⁵. Chiar exagerările în sensul originii pur romane a românilor ș.a. în repertoriul argumentelor (latinitatea, romanitatea, vechimea și continuitatea, drepturile istorice) sunt scuzabile pentru scopul urmărit, care nu este numai unul științific, ci și național – întărirea poporului român în conștiința de sine, a dreptului la viață proprie, el având nevoie de „*stimule cât mai puternice, de titluri cât mai înalte, de arme cât mai lucitoare*”.

³³ *Ibidem*, p. 315.

³⁴ *Ibidem*, p. 324.

³⁵ *Ibidem*, p. 322.

Textele **Cronicii** dovedesc grija lui Șincai pentru soarta celor mulți, eforturile sale de luminare a poporului, de a-l apropia de știință și cultură, în scopul ameliorării condiției sale. Românii „*au jemuț sub tiranie*” până în anul 1785, „*când s-au milostivit augustul împărat Iosif II a strica iobăgia ...*”. El avertizează: „*Vezi, socotește și judecă ce vreau arbiereii aceștia? Să te învețe să-ți prindă partea pre lumea aceasta, au să te ducă la ceruri? Nu crede, o, române! pentru că numai punga ta o voiesc ca să-și umplă pungile lor, și tu rămâi rob acelora pre carii mai marii tăi i-au stăpânit oarecând. Deșteaptă-te, drept aceia, o, iubite neam al meu și ai minte*”³⁶.

Implicarea lui Șincai în **Supplex** se face de pe poziții iozefiniste apologetice, contrastante atmosferei de contestare a reformelor defunctului împărat, impregnată de „națiunile” recunoscute oficial. Deceniul iozefinist fusese, prin actele politice imperiale, unul de noi posibilități pentru români, prin desființarea parțială a servituților feudale (Iosif fiind împăratul „*sub care au resuflețit românii și eu atunci înflorind mult puteam*”), fapt pentru care Șincai, alături de alții, se va implica pe larg în apărarea și în polemicile ulterioare, declanșate de memoriu.

Printr-o analiză minuțioasă a documentelor ulterioare **Supplexului** (memoriul lui I. C. Eder, dizertația lui M. Bolla etc.), D. Prodan punctează dezbateră în contradictoriu prin cântărirea atentă a argumentelor și contraargumentelor (originile poporului român, vechimea, continuitatea, situația de drept din trecut), relevând locurile în care transpare erudiția neîndoielnică a lui Șincai (**Widerlegung ... și Responsum ...** la lucrarea lui Eder) – armă de temut față de tonul ironic-ridiculizant, dar nu lipsit de spirit critic, al detractorilor pretențiilor românești: „*De la început o încărcătură de nume de autori vechi și mai noi, laici și bisericești, latini, bizantini, occidentali, chemați să depună mărturie pentru autohtonă, continuitatea românilor în Dacia. O erudiție de care numai Șincai era în stare, prin bogăția investigațiilor sale pentru Cronică*”³⁷. Chiar exagerările, dintr-un exces de bune intenții, sunt recognoscibile: românii se ascund până și sub numele cumanilor, datorită mutării lui **r** în **c**; voievodul Basarab este învingătorul lui Carol Martel (!) ș.a. Originile romane ale poporului român sunt cu atât mai înalte cu cât sunt mai „curate”.

³⁶ *Cronica ...*, II, p. 214-215, apud D. Prodan, **Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 262.

³⁷ *Ibidem*, p. 84. Este vorba de **Widerlegung der zu Klausenburg 1791 über die Vorstellung der Walachischen Nation herausgekommenen Noten**, respectiv **Responsum ad Crisim Josephi Caroli Eder in Supplicem Libellum Valachorum Transylvaniae iuxta numeros ab ipso positos** – ultimul atribuit lui Gh. Șincai de P. Teodor.

În pofida unor exagerări și interpretări eronate (cele mai multe fiind datorate nivelului științific al momentului), contribuția lui Șincai la dezvoltarea scrisului nostru istoric este excepțională: îmbogățirea fără precedent a informației, structurarea acesteia prin spiritul critic-erudit, respectiv integrarea imaginii istoriei românești în fenomenul istoric european. El a prefigurat sinteza istorică națională, făcând ulterior posibil progresul studiilor istorice în sec. al XIX-lea.³⁸ Trecând în revistă nume de istorici celebri care au prețuit lucrările iluministului român (Kogălniceanu spusese că, până când *Cronica* nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie), D. Prodan apreciază că „*Opera lui Gheorghe Șincai, chiar supusă focului criticii moderne, nu ne-a rămas mai puțin prețioasă. În perspectiva timpului figura lui Șincai a devenit mai reală, dar a crescut mereu*”³⁹.

Gheorghe Șincai – the Historiographer Seen by Lucian Blaga and David Prodan

Abstract

Gheorghe Șincai represents a permanent source of interest, not only because of his works, but also because of his entire activity, both as a teacher and as a forerunner of Romanian schools. His works are still studied today from different perspectives, because it is considered that Șincai continues to amaze us.

Lucian Blaga studied Șincai from the perspective of historiographic essay; besides of his theological education, Șincai proved himself to be a very critical spirit; he did never hesitate to criticize the church, especially the Catholic one. Blaga also refers to Șincai's contribution in *Supplex* edition, in 1791, and to his critical dialogue with its oponents.

On the other hand, David Prodan refered to Șincai – the man and his life. He insisted on particular aspects of Șincai's life and considered that Șincai had lived a difficult life because of his temperament, because of his passion for truth; a life like his could easilly lead to great achievements or to terrible disappointments. Prodan also emphasize Șincai superior education, his capacity of work and his determination to change something in his people's life.

³⁸ P. Teodor, *op. cit.*, p. 153, 155.

³⁹ *Ibidem*, p. 325.